

Ünite 3: Avrupa’da Ortaçağ Kültürü

Ortaçağ Kültürünün Kaynakları

Latince, Antik Yunan Etkisi, Hristiyanlık

Avrupa tarihinde 3. ve 15. yüzyıllar arasını kapsayan uzun dönem, ya da Roma İmparatorluğu’nun çöküşü ile İstanbul’un Osmanlılarca fethi arasında yaşanan bin yıllık süreç, genel bir tanımla ortaçağ olarak adlandırılmıştır.

Ortaçağ Avrupa kültürünü besleyen kaynaklar arasında, özellikle Roma kültürünün etkisinden vardır.

Roma’dan miras kalan ve Roma Katolik Kilisesi’nin de resmi dili olan Latince, tüm Batı ve Orta Avrupa için en azından 10. yüzyıla kadar lingua franca olmuştur.

Ortaçağ kültürünün oluşumunda Yunan faktörünün ancak dolaylı bir etki kaynağı olduğu söylenebilir. Skolastik felsefenin temel dayanaklarından olan Platon ve Aristoteles bile, ortaçağ boyunca Batı dünyasına İslam kültür çevresinin aracılığıyla nüfuz etmiştir.

Antik mirasın yanında, Avrupa’nın oluşumunda rol oynayan diğer önemli faktör dindir. Göçlerle Avrupa’ya yerleşen kavimler, Roma İmparatorluğu’ndan miras kalan Hristiyanlık inancı ortak paydasında birleşmişlerdir.

Erken Ortaçağ’da Avrupa Kültürü

Hristiyan Kültürün Yayılması ve Kökleşmesi

Kavimler Göçü’nün ilk göç dalgasının sonunda, göçebe kavimler Avrupa’nın belirli bölgelerine yerleşmiş, eski Roma şehirlerinin yerinde kırsal nitelikli küçük devletçikler kurmuşlardır. Örneğin Anglo-Saksonlar bugünkü İngiltere’de, Ostrogotlar İtalya’da, Vizigotlar İspanya’da, Franklar Almanya çevrelerinde yerleşik hale gelmişlerdir.

Entelektüel gelenek bu erken dönemde belirmeye başlamıştır. Roma birliğinin dağılmasından sonra göçlerle parçalanmış Avrupa’da, her türlü kültür belirtisi hızlı bir şekilde çöküp yok olmuştur. Okur-yazarlık yönetici tabaka arasında bile yaygın değildir. Kökleşen eğitim kuramlarının da sonu gelmiştir. Erken ortaçağda Avrupa’nın okuma-yazma bilen “elit” tabakası, manastır çevrelerinde yetişen din adamlarından ibarettir. Bu yüzden dönemin düşünsel iklimi, teolojik düşünceye ve yegâne mutlak gerçeklik olarak Tanrı kavramına dayanmaktadır.

Hristiyanlığın yayılması, erken ortaçağ kültürünü belirleyen en önemli faktördür. Hristiyanlığın yayılması, idari ve toplumsal düzende de bazı değişimlere yol açmıştır. Gelişmiş Roma şehir kuruluşlarının yerini, bu dönemde, genellikle tek ailenin denetiminde olan küçük arazi parçalarının oluşturduğu sistemler almıştır.

Anglo-Sakson Kültür Öncesi ve Sonrası

Göçler çağı toplumlarının sanatlarını belirleyen ana eksen, hayvan üslubu olarak adlandırılan bezeme türüdür. İran, Orta Asya ve özellikle İskit kültür çevrelerinde yaygın olan hayvan üslubu, zamanla Çin’den Kuzey Avrupa’ya kadar uzanan coğrafyanın göçebe halklarının ortak bezeme dili haline gelmiş ve göçlerle Avrupa’ya ulaşan Kelt ve Cermen halkları aracılığıyla, erken ortaçağ sanatının da temel bileşeni olmuştur.

Erken dönemin İngiltere çevresindeki en ünlü buluntu merkezlerinden biri olan mezarlıklardan çıkan zengin buluntular, Avrupa’nın eski göçebe kültürlerinin dünyasını yansıtan birer biçimsel sözlük niteliğindedir. Örneğin savaşçıların temel eşyalarından olan ve birlikte gömüldükleri kemerler sahibinin zenginliği ve statüsü hakkında bilgi vermektedir.

Mığfer, kalkan ve kılıç gibi savaş objelerinin üzerinde yer alan ejder ve avcı kuş tasvirleri ile hayvan üslubunda stilize bezemeler, göçler çağı Avrupasının tüm göçebe kavimlerinde ortak olan sanatsal dışavurum biçimleridir. Bu bezemeler, aynı zamanda, Asyalı göçebe kavimlerin sanatı ile de belirgin bir paralellik göstermektedir.

Özellikle mezarlardan birinde bulunan objelerin, Beowulf destanında betimlenen dünya ile ortaklıklar içerdiği kabul edilmektedir. Destan, Beowulf adlı güçlü bir savaşçının canavarlarla savaşmak üzere yolculuklara çıkması ve doğaüstü engeller karşısında gücünü ispatlayarak galip gelmesinden ölümüne kadar uzanan çizgide başından geçenleri anlatmaktadır.

Bu sıralarda, Avrupa’nın Northumbria ve İrlanda çevrelerinde misyonerlik faaliyetlerinin de etkisiyle 5-6.

yüzyıllardan itibaren yayılmaya başlayan Hristiyanlık, şehir kültürüne tamamen yabancı olan bu izole kültür çevresinde, ideal bir gelişme ortamı bulmuştur. Hristiyanlık, bu bölgede yaklaşık 200 yıllık bir “altın çağ” yaşamıştır.

Dinsel faaliyetlerinin yanında canlı birer kültür-sanat merkezi olan manastırlarda yetişen keşişler, Avrupa’ya yayılarak yeni manastırlar kurmuş ve hem Hristiyanlığın yayılmasına hem de manastırlarda biçimlenen ortaçağ kültürünün ve yeni sanat formlarının belirmesine de zemin hazırlamışlardır. Hristiyanlığı yaymak amacındaki bu manastırların başlıca üretimi, el yazması İncil kopyaları ve diğer dinsel metinlerdir. Bu yazmalar, Hristiyanlaşan kavimlerin ürettiği ilk sanal formlarıdır.

Vikingler

Northumbria manastırları, 8. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa’nın başlıca dinsel ve kültürel merkezi olarak kalmış, 11. yüzyıla kadar tüm kıtayı kasıp kavuran Viking akınları ile birlikte manastırlar yok olmuştur. Avrupa’nın çeşitli bölgelerine dağılan hayatta kalan keşişlerin dramatik ve trajik anlatımları, yüzyıllarca süren bir Viking korkusu ve düşmanlığına neden olmuştur.

Vikingler de diğer göç toplulukları gibi genellikle taşınabilir eşyalar ve silahlar üretmişlerdir. Buluntular,

Vikinglerin kuyumculuk, maden işçiliği ve ahşap oymacılıkta usta olduklarını göstermektedir.

Vikinglerin denizcilikteki ustalıkları, büyük ölçüde zorlu coğrafi koşullara bağlıdır. Dağlık yapı ve sarp kayalıkların arasındaki ulaşımın çoğunlukla deniz yolculuklarıyla sağlanabilmesi, Vikinglerin gemi yapımında ileri teknikler geliştirmelerini zorunlu kılmıştır.

\8. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar, Avrupa’yı tehdit eden Vikingler, Hristiyanlığın tüm kıtada yayılarak kökleşmesi ve bağımsız Hristiyan krallıklarının güçlenmesiyle birlikte güç kaybetmeye başlamıştır.

Avrupa’nın Biçimlenmesi: “Karolenj ve Otto Rönesansı”

Kral Şarlman (Charlemagne) ve Avrupa’nın Biçimlenmesi

O çağın karmaşık ortamında, bütünleşmiş ve tek parça halindeki bir Avrupa hayal eden Frank kralı şarlman hükümdarlığı boyunca, toplumsal yaşamın pek çok yönünü bütünleştiren yeni düzenlemeler getirmiştir ve bu yönden bakıldığında Karolenj dönemi, bütünleşik bir Avrupa fikri için prototip teşkil etmektedir. Şarlman’ın dönemi, “Karolenj Rönesansı” olarak adlandırılır.

Şarlman, kültürel birlik idealini gerçekleştirmek için öncelikle dil ve eğitim sistemini yeniden düzenlemeye girişmiştir. Karolenj döneminde tüm Avrupa halkları arasında ortak dil olarak kullanılmak üzere standart bir Latince geliştirilmiştir. Dil ile birlikte yaz> üslubu da tekilleştirilerek, “Karolenj minüskülü” denilen açık, net, kolay okunan bir yazı üslubu geliştirilmiştir.

Karolenj Rönesansı Dönemi Sanat Kültür Mimari

Manastır ve saray scriptorium’larında İncil kopyaları ya da kutsal konulu diğer metinlerin minyatürlü yazmaları üretilmiştir. Karolenj dönemi el sanatları ve kitap sanatlarında, Kelt-Cermen gelenekleri Romalı bir konsept içinde, antik modeller ve konularla harmanlanarak ele alınmıştır.

Karolenj Rönesansı’nın düşünsel altyapısını ve politik ideallerini daha geniş kitlelere yayma misyonunu üstlenen en belirgin sanatsal göstergenin mimari olduğu görülür. Mimaride Roma örneklerine öykünme göze çarpmaktadır. Karolenj Dönemi nde Roma ve Bizans formlarını referans alan, fakat zaman içinde bu temeli kendine has özelliklerle harmanlayarak zenginleştiren yeni ve özgün bir üslup yaratılmıştır. Yerleşik bir mimari geleneğin, Karolenj dönemiyle birlikte başladığı söylenebilir.

Şarlman döneminde inşaa edilen en önemli yapı, imparatorluğun İdarî merkezi Aachen’da inşa edilen saray kompleksidir. Şarlman’ın imparatorluk ideallerini yansıtan bu kilise, Karolenj Rönesansı’nı oluşturan düşünsel altyapının somut bir göstergesidir.

Otto Rönesansı Dönemi Sanat Kültür Mimari

Şarlman’ın ölümü ve Karolenj İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla birlikte, yeniden göçler ve istilaların hüküm sürdüğü kaotik bir döneme girilmiştir. Avrupa’yı tekrar bütünleştirerek Batı’nın yeni büyük imparatorluğunu kuran Sakson kökenli Otto hanedanının hâkimiyeti, 962’de I. Otto ile başlar ve 11. yüzyılın ortalarında, imparatorluk tacının başka bir

hanedana geçmesiyle son bulur. Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu olarak adlandırılan bu devlet, bir yandan Hristiyan Roma mirasını sahiplenirken, bir yandan da Cermen kimliğine vurgu yapar.

Otto dönemindeki kültürel ve sanatsal atılımın izlenebildiği başlıca alanlar, mimari ve yazma kitaplardır. Karolenj üslubunu benimseyerek geliştiren Otto dönemi sanatının, Romanesk stilin oluşumuna zemin hazırlayan başlıca kaynak olduğu söylenebilir.

Dönemin scriptorium'ları arasında en tanınmış olan Reichenau Manastırı, ütto resim sanatının başlıca örneklerini vermiştir. Figürlü anlatımlarda, erken Hristiyan repertuarının yeni bir yorumla ele alınarak erken ortaçağ kültürünün ürettiği kendine has özelliklerle bütünleştiği görülmektedir.

Figürlü anlatımlara, insan boyutlarındaki heykellerde de rastlanır. Batı dünyasının anıtsal ölçüdeki ilk bağımsız heykellerinden olan Gero Haçı. İsa'nın çarmıha gerilişi konusuna insancıl bir yaklaşım getirmiştir.

Feodal Avrupa'da Sosyal Hayat, Sanat, Mimari

Tümüyle Hristiyanlaşan Avrupa'nın 10. yüzyıldan sonraki gelişimini belirleyen ve ortaçağ kültürünü yeniden yapılandıran temel unsurun din olduğunu söylemek mümkündür.

Ekonominin ve toplumsal düzenin toprağa ve tarıma dayalı olduğu feodal sistem ile birlikte, düzensiz kırsal yerleşimlerin yerini daha düzenli yapıdaki köyler almaktadır. Şehirleşmenin yayılmasıyla birlikte, toplum içinde "şehirlilik" ve "köylülük" kavramları da belirginleşmeye başlamıştır.

Hristiyanlığın kökleşmesiyle birlikte belirginleşen "öteki dünya" fikrinin yanı sıra, büyük toprak sahiplerinin iktidarına ve soy esasına dayanan feodal düzende atalara atfedilen değer de bu oluşumda rol oynamıştır. Zaman içinde Avrupa'nın her yerinde kraliyet hanedanları için büyük mezarlıklar yapılmış, kutsal kişilerin mezarları ise, özellikle 11. yüzyıldan sonra önemli hac mekânlarına dönüşmüştür. Bir hac mekânı olarak rağbet görmeye başlayan ilk yer Kudüs'tür; fakat ortaçağ koşullarında güç bir yolculuk gerektirdiğinden, zamanla Avrupa içinde yeni hac mekânları oluşmuştur. Roma, Kudüs'e alternatif olarak beliren ikinci önemli hac mekânıdır.

Romanesk Sanat

Sanat eğitiminin ve üretiminin merkezi konumundaki manastırlar, mimari tasarımlarıyla özgün ve homojen bir stil ortaya koymaya başlarlar. Estetik yönden bir bütünlük anlayışı getiren bu stile, "Koma üslubunu anımsatan" anlamında Romanesk denmiştir. Karolenj ve Otto mimarisi, biçimsel anlamda Romanesk stili besleyen en önemli damardır. Romanesk sanat, önceki dönemin saraya bağlı, bütüncül ve tekil sanat anlayışından farklı olarak, çok sayıda bölgesel stilden oluşmaktadır. Romanesk stil, tüm Avrupa'yı etkisi altına almış olan ilk büyük sanat akımıdır.

Değişik biçim ve konumlarda bir veya iki kule ile tamamlanan ön cephe tasarımı, Romanesk kiliselerin karakteristik özelliklerindendir. Bu dönemde ilk kez yeni bir üslup belirlemiştir; sütun başlıklarında konulu figüratif anlatımlar görülmeye başlamıştır. Tercih edilen başlıca konular, İncil ve Tevrat'tan sahneler ile azizlerin yaşamlarından kesitlerdir. Avrupa'da ortak bir sanat dili olarak Romanesk stilin oluşmasında, Haçlı Seferleri'nin getirdiği mobilité faktörünü rol oynadığı düşünülmektedir.

Ortaçağın Son Yüzyılları, Şehirleşme ve Etkileri

13. yüzyılda ortaçağ kültürünün gelişimi doruk noktasına ulaşmış, 14. ve 15. yüzyıllar ise, bu yükselişin ardından gelen krizli bir süreç başlamıştır. Büyük kitleleri etkileyen veba salgını, savaşlar ve kıtlıklar, toplumsal yıkımlara neden olmuştur.

13. yüzyılda yaşanan yükselişe zemin hazırlayan en önemli etken, şehirleşme ve şehir kültürünün oluşmasıdır. Şehirler, aktif birer üretim ve tüketim merkezi haline gelmeye başlamış, şehirlerde zanaat kolları çeşitlenmiştir; ayrıca uluslararası ticaret yaygınlaşmıştır.

Erken ortaçağda manastırların tekelinde olan ve sınırlı bir tabakaya hitap eden okullar yaygınlaşmış ve kent okulları açılmıştır. Böylelikle halk arasında okur-yazarlık oranı yükselmiştir. Kitap konuları dinsel eksenin dışına taşarak, dünyevi meseleleri de kapsar hale gelmiştir.

Gotik Sanat

Öncelikle ve özellikle mimaride belirginleşen Gotik sanat, 13. yüzyıldan itibaren Fransa'dan başlayarak tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Gotik mimarinin belirleyici özelliği ise, yuvarlak kemer yerine sivri kemerin kullanılmaya başlanmasıdır.

13. yüzyıldan itibaren tüm kiliselerde yaygınlaşan anıtsal gül pencerelerin üzerinde uygulanan cam resim tekniği, 15. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. 15. yüzyılda altar resimlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, cam resim tekniği geri plana düşmüştür. Altar resimleri, Kuzey Avrupa'da erken Rönesans çağının başlıca sanat üretimi haline gelmiştir.

Ortaçağın Sonu Rönesans'a Doğru

15. yüzyıla doğru zengin tüccar sınıfının oluşumuyla birlikte değişen toplumsal yapı ve hümanizma düşüncesinin doğuşu, ortaçağ kültürünün sonunu getirmiştir. Hümanist düşüncenin yaygınlaşması, skolastik felsefenin sonunu getirmiş ve düşünce sistemindeki bu değişim, sanat alanında Rönesans'ı doğurmuştur.

İspanya'daki Müslüman hâkimiyetine son verilmesi, aynı yıl Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfetmesi de, Avrupa'nın kaderini değiştirerek yeni ufuklara yelken açmasını sağlamış ve tarihte yeni bir sayfa açmıştır.

14-13. yüzyıllarda başlayan ticari ve ekonomik büyümeyle yan yana yürüyen kültür ve sanat hareketleri, ticaret ile birlikte zenginlik ve güç kazanarak öne çıkan ailelerin hamiliğinde büyük ivme kazanmıştır. Rönesans sanatı da böyle bir çevrede, Floransalı zengin Medicis ailesinin inisiyatifi ve desteğiyle doğmuştur.

Ortaçağda Bilim, Felsefe, Edebiyat

Avrupa Ortaçağ felsefesi, dinsel öğretiler ve din-dünya görüşüne dayanmaktadır. Felsefe tartışmaları Ortaçağ boyunca inanç-Tanrı-bilgi ekseninde yoğunlaşmıştır.

11. yüzyıldan itibaren Yunan filozoflarının çevirisi ve Arap filozoflarının yorumlarıyla din felsefesinin yeni bir yön kazandığı görülmektedir. Batı dünyasının yüzyıllardır uzak kaldığı Yunan edebiyatı, felsefesi ve bilimsel çalışmaları, İslam filozoflarının eserlerinin Batıya aktarılmasıyla, ilk kez Avrupa kültür çevresine girmiştir. Bu nedenle. Ortaçağ felsefesinde Arap- İslam felsefesinin etkisi büyüktür. Endülüs Emevi kültürü ve felsefesi Batı felsefesi üzerinde çok etkili olmuştur.

Edebiyat alanında ise Dante Alighieri kendi yerel dilinde bir dünya başyapıtı olan İlahi Komedya, Giovanni Boccaccio, Decameron adlı eseriyle ilk yazılı anlatı türünün örneğini vermiştir.